

BOSHLANG’ICH SINF ONA TILI DARSLARINI TURLI NO’ANANAVIY SHAKLLARDA TASHKIL ETISH

Nurulloeva Guli Tohir qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang’ich ta’lim fakulteti, talabasi

Toshpulatova Durdona Komiljon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang’ich ta’lim fakulteti, dotsent v.b.

durdonatoshpulatova93@gmail.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079107>

Annotatsiya. Savod o’rgatishning har bir bosqichi o’zining muhim pedagogik didaktik qirralari bilan ajralib turadi. Masalan alifbogacha bo’lgan davr turli xil rasmlardan, chizmalardan, nuqtalardan, va boshqa vositalardan keng foydalanadi.

Tayanish tuchuncha. alifbo, chizma, savod o’rgatish metodikasi, madaniyat, ma’naviyat.

Savod o’rgatish metodikasi, ya’ni elementar o’qish va yozishga o’rgatish. Bolalarga savod o’rgatish pedagogika fanidagina emas, balki ijtimoiy hayotda ham juda jiddiy masalalardan hisoblanadi. Chunki xalqning savodxonligi mustaqillik uchun, siyosiy onglik uchun, madaniyat uchun kurash qurolidir. Mustaqil O’zbekiston Respublikamizda har bir kishining savodxon bo’lishiga alohida e’tibor berilmoqda. Ma’naviyat egasi bo’lib yetishishlari uchun g’amho’rlik qilmoqdalar. Maktabda o’qitish elementar o’qish va yozishga o’rgatishdan boshlanadi. “Alifbe “ga asoslangan holda qisqa vaqt ichida o’quvchilar o’qish va yozishga o’rgatiladi, ya’ni o’qish va yozish ko’nikmasini egallaydilar. Savod o’rtgatish davrida o’qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq ravishda bajara olish o’qish va yozish ko’nikmasi deyiladi.

Bu ko’nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko’nikma bilimsiz shakllanmaydi. Bilim ko’nikmaga aylanmagan bo’lishi mumkin. Masalan bola harfining elementlarini, yozuv chiziqlari orasiga qanday joylashtirilishini bilib uni daftarda yoza olmasligi yoki o’quvchi harflarni tanib, ularni o’qiy olmasligi mumkin. Yozish ko’nikmasini hosil qilish uchun boshqa faoliyat turlari, ya’ni yozish jarayonida partada to’g’ri o’tirish, ruchkani barmoqlar orasida tutish, daftarni qiyalikda qo’yish kabilar ham o’rgatiladi.

O’qish va yozish ko’nikmasi takomillashtirila borib, malakaga aylantiriladi. Malakaning shakllanishi uchun bir faoliyat bir necha bora takrorlanishi lozim. Yozish malakasiga o’quvchi ruchkani qanday ushlash, qanday yurgizish haqida o’ylab o’tirmay, so’z va gaplarni yoza boshlaydi. Demak o’qish va yozish malakasi harakatning o’ylab o’tirmay amalga oshirilishi jarayonidir. Malaka o’qitishning keyingi bosqichlarida mustahkamlanib avtomatlashish darajasiga yetkaziladi.

O‘qish va yozish kishi nutq faoliyatini turi bo‘lib, u nutqqa oid malakadir. O‘qish malakasini ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya’ni og‘zaki hikoya qilish, o‘zgalar nutqini eshitish orqali anglash, ichki nutq bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Maktabda o‘qitishning muvaffaqiyati savod o‘rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog‘liq.

O‘quvchini savod o‘rgatish jarayonida elementar o‘qish va yozishga o‘rgatishda o‘quvchilarning faoliyat ko‘rsatishi va nutq faoliyatiga kirishishlari uchun talab bo‘lishi, o‘z fikrini og‘zaki yoki yozma ifodalashi uchun zaruriyat va ehtiyojni yuzaga keltiruvchi vaziyat yaratilishi lozim.

O‘qish va yozish malakasi biri ikkinchisining muvaffaqiyatli amalga oshuvini ta’minlaydi. Shuning uchun ham o‘qishga o‘rgatish bilan yozuvga o‘rgatish parallel olib boriladi va bu faoliyat muntazam ravishda mashq qildiriladi. Shunday ekan, savod o‘rgatish jarayonida bola juda ko‘p o‘qishi yozishi zarur. O‘qish uchun ham, yozish uchun ham yangi matn olinadi, chunki bir matnni bir necha bor qayta o‘qish bilan maqsadga erishish qiyin. Bu ko‘pincha o‘qilgan matnni yuzaki yodlab olishga to‘g‘ri keladi.

Takroriy faoliyatda vaziyat va mazmunning almashinishi malakani mustahkamlashga yordam beradi, qobiliyatni o‘stiradi. O‘quvchi oldida uzoq muddatda amalga oshadigan maqsad o‘qish va yozishni o‘rganish hamda hozirda bajarish shart bo‘lgan kundalik maqsad – topishmoqni o‘qish va javobini toppish, so‘z va gaplarni o‘qish rasm asosida so‘zlar berish kabilar turadi. O‘zbek tili yozuvi ya’ni fanematik yozuvdir. Har bir yozuv uchun, har bir fonema uchun maxsus grafik shakl olingan.

O‘qishda grafik shakllar tovushga aylantirilsa, yozuvda aksincha, tovushlar harflarga aylantiriladi. Bu o‘qish va yozish faoliyatida o‘quvchi uchun qiyinchilik tug‘dirgandek tuyulsa - da, aslida o‘qish va yozish jarayonini soddalashtiradi, chunki tizimdagi tovushni ifodalovchi harflar soni uncha ko‘p emas. O‘qish va yozishni o‘zlashtirish uchun tovush va harflarning o‘zaro munosabatiga oid qoidalarni o‘zlashtirish kifoya. Savod o‘rgatish metodikasida o‘zbek tili tovushlar va harflar tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish talab etiladi.

O‘qish darslari davomida o‘quvchilar so‘zdagi harflarni bir-biriga bog‘lab yozish. So‘z va gaplarni kichik hamda bosh harflarni alifbe kitobida berilgan tartibda yozishga o‘rgatiladi.

Xat-savod o‘rgatish davrida bolalarni bosma harflar bilan yozma harflarning o‘xshashtomonlarini farqlab bosma harflarning yozma ravishda ko‘chirib yozishga ham o‘rgatish foydalidir. Chunki ular ko‘pincha bosma harflarni aralashtirib yozib

qo'yadilar. Shunday paytda, ular e'tiborini yozuv namunalariga jalb qilish, yozuvlarini to'g'ri va chiroyli bo'lishiga erishmoq lozim.

Alifbe davrida bolalarga tovush harfni o'rgatishda dastlab yozilishi talaffuziga mos keladigan so'zlar tanlanadi. Bolalarni yozuvga o'rgatishda so'z tarkibidagi harflarning to'g'ri, aniq yozilishi va qo'shilishiga daftarlarni ozoda tutishga bolalar e'tibori tortiladi. Bu davrdagi darslarni maqsadga muvofiq tashkil etish o'quvchilar bilimining kelgusida pishiq - puxta bo'lishiga mustahkam zamin yaratadi.

O'qituvchining bu sohadagi muvaffaqiyatlari uning dars o'tish usullari, darsda qo'llaydigan didaktik materiallarga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Buning uchun o'qituvchi doimo izlanishi, har darsda yangi-yangi usullarni joriy qilishi, o'z bilimini boyitib borishi lozim. Savod o'rgatish ishlarini to'g'ri tashkil qilish uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim.

1. Ta'limning didaktik jihatlariga e'tibor berib uni so'nggi yutuqlar bilan to'ldirib borish.

2. O'quvchilarning yosh va fiziologi jihatlariga e'tibor berish.

3. Ularda mustaqil faoliyatni rivojlantirish usullarini keng qo'llash.

4. O'qish va yozishning uzviyligiga e'tibor berish.

5. Alifbo va unga qo'shimcha materiallardan ijobiy foydalanish;

Shuningdek, bolalar o'qituvchining savollariga javob berishga rasmlarga qarab fikrlashga va o'zlari ko'rgan, eshitgan narsalar voqeala haqida erkin so'zlashga odatlana boradilar.

Savod ta'limidagi asosiy maqsad va vazifa bolalarga yozish va o'qishni o'rganishga ishonch hosil qilishdan iborat.

Ma'lumki, savod o'rgatish jarayonidagi o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tushuntirish, ularning to'g'ri tallaffuzini o'rgatish orqali bolalarda to'g'ri, ongli, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek oquvchilar lugatini boyitish tafakkurini shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini o'stirishda ham bu davr mas'uliyatligi bilan muhim o'rin tutadi.

Tayyorgarlik davri o'qishga o'rgatish uchun zamin hozirlaydi. Bu davrda bolalarda o'zgalar nutqini eshitish diqqatni to'plash, til birliklarini (tovush bo'g'in so'z, gap) farqlash, ajratish, ularning vazifalarini anglash kabi vazifalarini anglash kabi xususiyatlar shakllantiradi. Bular o'quvchilarning o'qishini muvaffaqiyatli egallashlariga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Matchonov S., G'ulomova X. va boshqalar. Boshlang'ch sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. - Toshkent: „Yangiyul Poligraph servise“, 2008.
2. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. - Toshkent, «Nosir», 2009.

3. Roziqov O. Va boshqalar. Ona tili didaktikasi. –Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
4. Safarova R., G`ulomov M., Inoyatova M., Salayeva M. Savod o`rgatish darslari.- Toshkent, “Ma’naviyat”, 2003.
5. Toshpulatova D.K. The role of mental arithmetic in improving mathematical literacy in primary school // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science Published – AQSH, 2019 – B. 184-186 (Impact Factor: 6.630, <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.12.80.37>).